



Muhammet Yıldız

<https://orcid.org/0000-0002-1340-0818>

Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Rize / Türkiye, muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Yıldız, M. (2025). Türk Millî Mücadelesi'nde Kritik Bir Safha: TBMM'nin Kayseri'ye Nakli Meselesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (3), 824-848.

Türk Millî Mücadelesi'nde Kritik Bir Safha: TBMM'nin Kayseri'ye Nakli Meselesi

Öz

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Türk Millî Mücadelesi'nin seyrini etkileyen kritik askerî ve siyasî gelişmelere sahne olmuştur. Bu muharebelerde Yunan ordusunun üstünlük sağlaması, Türk kuvvetlerinin Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesine yol açmış; bu gelişme savaşın stratejik dengesini köklü biçimde değiştirmiştir. Geri çekilme yalnızca askerî değil, aynı zamanda siyasî bir kriz ortamı yaratmıştır. Yunan ilerleyişi karşısında Ankara Hükûmeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) olası bir saldırı hâlinde Kayseri'ye taşınmasını gündeme almıştır. Bu öneri Meclis'te hararetli tartışmalara yol açmış, kamuoyunda panik ve belirsizlik yaratmıştır. Stratejik şehirlerin Yunan işgali altına girmesi halkın moralini zedelerken, hükümet ve ordu üzerindeki baskıyı artırmıştır. Ancak bu öneri hayata geçirilmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın kararlı ve sağduyulu liderliği sayesinde süreç başarıyla yönetilmiştir. Bu sayede kamuoyundaki endişeler giderilmiş, halkın Millî Mücadele'ye olan inancı korunmuştur. Her ne kadar Meclis'in taşınması önerisi uygulanmamış olsa da, bu süreç hükümetin stratejik öngörüsünü ve kriz yönetimi konusundaki yetkinliğini ortaya koymuştur. Bu çalışma, söz konusu gelişmeleri nitel araştırma yöntemiyle ele almakta, Millî Mücadele'nin seyrinde önemli bir döneme ışık tutmayı amaçlamaktadır. Arşiv belgeleri, dönemin basını ve mevcut literatür temel alınarak hazırlanan araştırmanın, alana katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, TBMM, Ankara, Kayseri

A Critical Phase in the Turkish National Struggle: The Issue of Relocating the Grand National Assembly of Türkiye to Kayseri

Abstract

The Kütahya-Eskişehir Battles witnessed critical military and political developments that affected the course of the Turkish National Struggle. The superiority of the Greek army in these battles led to the



withdrawal of Turkish forces to the east of the Sakarya River; this development radically changed the strategic balance of the war. The withdrawal created not only a military but also a political crisis. In the face of the Greek advance, the Ankara Government considered moving the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) to Kayseri in case of a possible attack. This proposal led to heated debates in the Parliament and created panic and uncertainty in public opinion. The Greek occupation of strategic cities undermined public morale and increased the pressure on the government and the army. However, this proposal was not implemented and the process was successfully managed thanks to Mustafa Kemal Pasha's decisive and prudent leadership. In this way, public concerns were allayed and the public's belief in the National Struggle was preserved. Although the proposal to move the Assembly was not implemented, this process demonstrated the government's strategic foresight and competence in crisis management. This study analyses these developments through a qualitative research method and aims to shed light on an important period in the course of the National Struggle. The study, which is based on archival documents, the press of the period and the existing literature, is expected to contribute to the field.

Keywords: National Struggle, TBMM, Ankara, Kayseri

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın sonlarında İngiliz orduları karşısında Suriye ve Irak cephelerinde ağır yenilgiler alan ve Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi sebebiyle müttefikleriyle kara bağlantısı kesilen Osmanlı Devleti, 20 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletlerine mütareke teklifinde bulunmuştur. Taraflar arasındaki mütareke müzakereleri 27 Ekim'de Mondros Limanı'nda başlamıştır (BOA, HR.SYS, 2563/1-7; Başak, 2013, s. 65-66). 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi hem Osmanlı Devleti hem de Türk milleti için zorlu bir sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle Anadolu'da herhangi bir iç karışıklık çıkması durumunda müttefik güçlere müdahale etme yetkisi tanıyan 7. ve 24. maddeler, Osmanlı Hükümeti'nin egemenlik haklarını ve hareket alanını ciddi şekilde sınırlandırmıştır (BOA, HR.SYS, 2305/20; Akşin, 2004). Barış antlaşmalarının nasıl şekilleneceğine ilişkin müzakerelerin yapılacağı Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919'da açılmıştır. Bu konferansta Yunanistan Başbakanı'nın, Anadolu'da öldürüldüklerini iddia ettiği Rumları korumak bahanesiyle İtilâf Devletleri adına İzmir'in işgalini talep etmesi büyük bir krize neden olmuştur. Bu talep sadece topraklarını kaybetmek istemeyen Osmanlı Devleti tarafından değil, savaş yıllarında yapılan gizli paylaşım antlaşmalarına göre bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen İtalyanlar tarafından da sert bir tepkiyle karşılanmıştır (BOA, HR.SYS, 2305/20; Akşin, 2004). Yunanlıların İzmir'e ayak bastığı günlerde, Türk halkının haksız olan bu işgale karşı göstermiş olduğu ilk savunma refleksi, protesto mitingleri düzenlemek olmuştur. Anadolu'nun birçok yerinde yaygınlaşan gösterilerle halk, yapılan işgali reddederek direnişe geçmeye kararlı olduğunu ortaya

koymuştur. Bu süreçte gelişen Kuvâ-yı Milliye teşkilatlanması halkın göstermiş olduğu tepkinin simgesi hâline gelmiştir (Özalp, 1985; Cebesoy, 2010). Yunan ordusunun İzmir ve çevresindeki olaylarla uğraştığı sırada Karadeniz Bölgesi'nde Rum çetelerle Müslüman köylüler arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. İstanbul hükümeti, yaşanan çatışmaların bölgede yeni işgallere yol açma riski nedeniyle, meselenin çözüme kavuşması için Mustafa Kemal Paşa'yı 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirmiştir (BOA, BEO, 4571/342765; Atatürk, 1970). 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, meselenin ayrılıkçı Rum çetelerden kaynaklandığını belirten ilk raporlarını İstanbul'a gönderdikten sonra Havza üzerinden hızlıca Anadolu'nun iç bölgelerine doğru hareket etmiş ve bu arada halkı protesto mitingleri yapmaya teşvik etmiştir. Kontrol dışı davranışları sebebiyle İngiltere'nin yaptığı baskılar sonucu Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geri çağırılmıştır (Atatürk, 1970, s. 22-24). Ancak O, Anadolu'da kongreler düzenleyerek siyasî faaliyetlere başlamıştır. İlk olarak Erzurum ardından Sivas Kongresi'nde yürütülen çalışmalar sonucunda geçici hükümet gibi hareket edecek olan Heyet-i Temsiliye kurulmuştur (Goloğlu, 2017). Heyet-i Temsiliye'nin oluşturduğu meşruiyet alanını kullanarak Damat Ferit Paşa hükümetinin düşürülmesi, seçimlerin yapılması, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması ve Misâk-ı Millî'nin kabulü gibi gelişmelere öncülük eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edildiği 16 Mart 1920'den sonra Meclis'in Ankara'da toplanması çağrısı yapmıştır. Bu çağrı üzerine 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi (Yeşilot ve İsakov, 2021) ve oluşturulan yeni hükümet, Millî Mücadele'nin daha sistemli bir hâle gelmesini sağlamıştır.

Ankara'da TBMM'nin açıldığı günlerde İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne sunacakları barış antlaşması taslağına son şeklini vermek üzere İtalya'nın San Remo şehrinde toplanmış ve Sevr Antlaşması'nı hazırlamışlardır. Bu antlaşma dönemin sadrazamı Tevfik Paşa tarafından kabul edilemez bulunarak reddedilmiş, bunun üzerine İtilâf Devletlerinin baskılarıyla Damat Ferit Paşa tekrar hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Bu arada Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi için İngiliz-Yunan iş birliğiyle yeni bir adım atılmış, Yunan ordusu Milne Hattı'nı geçerek yeni işgallere başlamıştır (BOA, HR.SYS, 2287/7). Bu ilk hamlede Bursa-Uşak hattını ele geçiren Yunan ordusu, 1921'de iki taarruz daha gerçekleştirerek Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinde ilk kez düzenli Türk birlikleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu muharebelerde Yunan ordusu başarısız olmuştur (Jaeschke, 1989; Sarihan, 1995). İnönü Muharebelerinde istediğini alamayan Yunanlar, bu kez daha büyük bir hazırlık yaptıktan sonra 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında tekrar taarruza geçmişlerdir. Bursa-Eskişehir-Kütahya ve Uşak-

Seyitgazi istikametlerinden taarruza geçen Yunan birlikleri, Türk savunma hattının zayıf kanadı olan güneyden yaptığı saldırılarla, Türk ordusunu geri çekilmeye mecbur etmiştir. Bu taarruz neticesinde Yunan ordusu Afyon, Kütahya ve Eskişehir gibi stratejik şehirleri ele geçirmiş olsa da Türk ordusunu tamamen imha etmek olan ana hedefine ulaşamamıştır (Sarıhan, 1995). Bununla birlikte Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve yeni kurulmaya başlayan düzenli ordunun dağılma emareleri göstererek geri çekilmesi, Ankara'yı tehlikeye düşürmüştür. Ortaya çıkan işgal tehdidi karşısında, TBMM'nin daha güvenli bir yer olan Kayseri'ye taşınması düşüncesi doğmuştur.

Esasen Meclis'in Ankara'dan taşınması fikri, ilk kez ortaya atılmamıştır. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden çok önce, 1 Eylül 1920'de, Meclis'in Anadolu'nun en güvenli bölgesi olan Sivas'a taşınması düşünülmüştür. Nakil konusunu ilk olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Paşa gündeme getirmiştir. İsmet Paşa, Batı Cephesi Komutanı olan Ali Fuat Paşa'ya telgraf çekerek Meclis'in Sivas'a nakline karar verildiğini ve birkaç gün içinde taşınacağını bildirmiştir. Ali Fuat Paşa böyle bir hamlenin Anadolu'yu ve Batı Cephesi'ndeki hareketi alt üst edeceği kanaatindeydi. Bu yüzden nakil hususundan tamamen vazgeçilmesini istemiş ve böyle bir durumun ancak Eskişehir'in terk edileceği sırada gündeme gelebileceğini vurgulamıştır. Yapılan yazışmalar neticesinde Meclis'in taşınması meselesi, Ali Fuat Paşa'nın da dediği gibi 1921 yazında Eskişehir'in kaybedilmesinden sonra yeniden değerlendirilmiştir. Şu farkla ki Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesiyle TBMM'nin Sivas'a değil Kayseri'ye nakledilmesi üzerinde durulmuştur (Cebesoy, 2010). Bu çalışma, Millî Mücadele döneminin en kritik noktası olan Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra gündeme gelen TBMM'nin Kayseri'ye taşınması meselesine odaklanmaktadır. TBMM'nin taşınmasına ilişkin hükümet kararı, bu karar üzerine Meclis'te yaşanan tartışmalar, tartışmaların kamuoyuna yansımaları, Ankara'daki panik havası ve Kayseri'de yapılan hazırlıklar detaylı şekilde ortaya konulacaktır. Çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan arşiv belgeleri ve meclis zabıtları ile yerli ve yabancı gazetelerden elde edilen yeni verilerin konuyla ilgili mevcut literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Sonrası Genel Durum

İnönü Muharebelerinde iki defa yenilgiye uğrayan Yunan ordusu, Sevr Antlaşması'nı Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmek amacıyla 10 Temmuz 1921'de yeni bir taarruz başlatmıştır. Yunan Hükümeti, Türk ordusunun Eskişehir bölgesinde imha edilmesinden ve Ankara'nın ele geçirilmesinden sonra TBMM Hükümeti'nin Sevr'i kabul etmek zorunda kalacağı kanaatindeydi (Köylü, 2015). Yunanlılar bu hedef doğrultusunda öncelikle ordunun güçlendirilmesi için girişimde bulunmuşlardır. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri için aralarında

Anadolu Rumlarının da olduğu 70 binden fazla askerle ordu birlikleri kuvvetlendirilmiştir. Ayrıca İngilizler tarafından para yardımı yapılması ve uzman subayların gönderilmesi, Yunan ordusunun maddî ve manevî yönden takviye edilmesini sağlamıştır (Hakimiyet-i Milliye, 18 Nisan 1921, s. 1). Bu bağlamda Yunanlılar son hazırlıklarını 7 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya’da gerçekleştirilen toplantıyla tamamlamıştır (Andre, 1932, s. 23; İkdâm, 9 Temmuz 1921, s. 2). Yunanlıların bu hazırlıklarına karşı Türk ordusunun durumuna bakıldığında, İnönü Muharebelerinde kazanılan başarılarla rağmen birtakım zaafıların devam ettiği görülmektedir. Öncelikle düşman birliklerine karşı hâlâ kurulma aşamasında olan Türk birliklerinin sayıca daha az olduğu anlaşılmaktadır (Yıldız, 2024). Üstelik cephedeki gelişmelere bağlı olarak firarlarla sayıları azalan bu birlikler, yer yer ileri ve geri zikzaklarla genişleyen iki yüz elli kilometrelik bir mevzii tutmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu kadar geniş bir cephe hattının gerektirdiği haberleşme vasıtaları ise hâlâ yeterli düzeyde değildir. Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için İnönü Muharebelerinden sonra Güney Cephesi Komutanlığı lağvedilerek bütün birlikler Batı Cephesi Komutanlığı’nın emir komutası altında birleştirilmiştir. Ayrıca Türk ordusu dört grup hâlinde yeniden teşkilatlandırılmış ve muhtemel bir düşman taarruzuna karşı yeniden mevzilendirilmiştir. Cephe gerisinde de hazırlıklar disiplinli bir biçimde sürdürülmüştür (Apak, 1988; Erikan, 2008). Yunanlar, hazırlıklarını tamamladıktan sonra iki grup hâlinde 10 Temmuz 1921 tarihinde Söğüt-Afyonkarahisar arasından ilerlemeye başlamıştır (Erikan, 2008). Kuzeyde ve güneyde kuşatma planını gerçekleştirmiş, Türk ordusunun geri çekilmesiyle de önce İnönü’ü sonra da Bilecik’i ele geçirmiştir (Türk İstiklal Harbi, 1974). Yunan ordusu, sayıca az olan Türk birliklerinin bulunduğu başka bir hatta yönelmesiyle avantajlı bir durum oluşturmuştur. Böylece daha fazla kayıp vermek istemeyen Türk ordusu, 16 Temmuz günü bölgeden çekilmek zorunda kalmış ve 17 Temmuz’da Kütahya, Yunanlar tarafından ele geçirilmiştir (Türk İstiklal Harbi, 1974; Smith, 2002). Bu olumsuz gelişmeye rağmen Ankara Hükümeti haber akışını kontrol etmeye gayret göstermiş, halkın endişeye kapılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu sebeple gazetelere yansıyan haberlerde Türk ordusunun çekileceği bilgisine yer verilmemiştir (Anadolu’da Yenigün, 12 Temmuz 1921, s. 1; İkdâm, 12 Temmuz 1921, s. 1). 18 Temmuz günü Mustafa Kemal Paşa, durumu incelemek adına bölgeye intikal etmiş, Batı Cephesi komutanlarıyla değerlendirmede bulunmuştur. Harp sahasının dayattığı gerçeklik karşısında Türk Genelkurmayı ve Mustafa Kemal Paşa, ordunun Sakarya Nehri’nin doğusuna doğru çekilmesini kararlaştırmışlardır. Alınan karar gereği askerî çekilme devam ederken İsmet Paşa, Yunan ordusunun bırakmış olduğu boşluklardan yararlanarak bir karşı taarruz girişiminde bulunmak istemiştir. 20 Temmuz günü cephe

komutanlarına gönderilen emirle Yunanlara karşı taarruzda bulunulmuş, ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Türk ordusunun göstermiş olduğu direnişe rağmen Eskişehir de elden çıkınca, genel bir çekilme harekâtı uygulamaya konulmuştur (Türk İstiklal Harbi, 1974). Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesi ve ardından 20 Temmuz 1921 tarihinde Batı Cephesi'nde bulunan çoğu birliğin katılımıyla gerçekleştirilen karşı taarruzun başarısız olması, Ankara'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Muharebelerde alınan sonuç karşısında Yunanların ilerlemeye devam etmesi ve Ankara'nın işgal tehdidiyle karşı karşıya kalması, Meclis'in tehlikede olduğunu göstermiştir. Bu durum hükümet ve ordu üzerinde moral bozukluğu oluştururken Meclis'te de önemli tartışmalar yaşanmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların başında, TBMM'nin daha güvenli bir yer olan Kayseri'ye nakli konusu gelmektedir.

2. Meclis'in Taşınmasıyla İlgili Yapılan İlk Açıklama ve Tartışmalar

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesi ve Türk ordusunun ciddi kayıplar vererek Sakarya Nehri'nin gerisine doğru çekilmesi, Millî Mücadele'nin en riskli noktasını teşkil etmiştir. Muharebede yaşanan ciddi kayıplar Meclis'i ve kamuoyunu telaşlandırmış, Ankara'da gizlenemeyecek kadar büyük tepkilere yol açmıştır. Salahi Sonyel'in "İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923)" isimli eserinde, Meclis'in 19 Temmuz akşamı Ankara'da gizli bir toplantı gerçekleştirdiği ve bu toplantı ile Ankara'dan çekilme kararı aldığı bilgisi mevcuttur. Aynı kaynakta ayrıca bakanlıkların 20 Temmuz günü Kayseri'ye taşınmaya başladığı da ifade edilmektedir (Sonyel, 2011). Ancak Sonyel'in verdiği bu bilgilere rağmen Meclis'in Kayseri'ye nakli konusunun, 22 Temmuz 1921 tarihli bir hükümet kararnamesiyle gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, söz konusu kararnamenin altına, "İşbu karar Meclisçe aynen kabul edilmedi. Yalnız ailelerle eşya-yı zâide şimdiden naklolunacaktır. Meclis ve Hükümet yeni karar ittihaz edilinceye kadar Ankara'da îfa-yı vazifeye devam edecektir" notunu düşmüştür. Buradan anlaşılan, kararın Meclis'te istenilen şekilde kabul edilmediğidir (BCA, BKDB, 30.3.17. 22.7.1921).

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra Meclis içerisinde başlayan tartışmalar 23 Temmuz 1921 ile 5 Ağustos 1921 tarihleri arasında zirveye çıkmıştır. Yapılan gizli toplantılarda Ankara'nın müdafaa edilmesi, Meclis'in çalışmalarına ara vermeden devam etmesi ve hükümetin Kayseri'ye taşınması gibi konular ele alınmıştır (Selek, 1987; Türk İstiklal Harbi, 1995). Ordunun geri çekilmesiyle ilgili başlayan tartışmalar üzerine Fevzi Paşa, Müdafaa-i Milliye Vekili ve Heyet-i Vekile Reisi Meclis'ten hükümet adına gizli bir toplantı talebinde bulunmuştur. TBMM, 23 Temmuz 1921 günü üçü gizli olmak üzere dört oturum gerçekleştirmiştir. Muharebe ortamının getirmiş olduğu gerginlikle cephe kıyafetlerini bile değiştirmeden kürsüye çıkan Fevzi Paşa, ilk olarak gelinen noktayı özetlemiş, ordunun durumu

hakkında bilgi vermiştir. Ardından Ankara'nın işgal altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu, bu sebeple Meclis'in, Anadolu'nun güvenli bölgelerinden biri olan Kayseri'ye taşınmasının zorunlu hâle geldiğini belirtmiştir. Böyle kritik bir karar alınmasının sebebi, hem işgal tehdidinden dolayı Meclis'in çalışamaz hâle gelme riski hem de Ankara'yı savunmaya dayalı bir stratejiyle hareket etmenin ordunun manevra kabiliyetini kısıtlamasıdır. Hükümetçe yapılan değerlendirmeye göre Meclis, Ankara'da olduğu sürece ordu devamlı burayı düşünmek zorunda kalacak, düşman da manevralarını hep bu duruma göre gerçekleştirecektir. Bu problemi ortadan kaldıracak en kritik tedbir, Meclis'in Adana ve Konya gibi önemli şehirler ile tren yolu hatlarına yakınlığıyla güvenli bir yer olan Kayseri'ye taşınmasıdır. Fevzi Paşa sözlerini, Kayseri'ye nakil işlemleri için hazırlık sürecinin başlatılmasını rica ederek bitirmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 23.07.1921, s. 118; Tosun, 2020; Selek, 1987).

Hükümet adına Fevzi Paşa'nın yapmış olduğu açıklamanın Meclis içerisindeki etkisi büyük olmuştur. Mebuslar art arda kürsüye çıkarak fikirlerini beyan etmişlerdir. Fevzi Paşa'nın sözleri Meclis içerisinde bazı mebuslar tarafından onaylanırken bazı mebuslarda kararsızlık oluşturmuştur. Konuyla ilgili görüşlerini belirtmek üzere söz alan Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey, böyle bir dönemde Meclis'in Ankara'dan çekilmesinin hem ordunun hem de milletin moralini bozacağını ve paniğe yol açacağını söylemiştir. Durak Bey'e göre hükümet kendi çalışmalarına devam ederek planlamalarını yapmalı, halkın ise serbestçe hareket etmesine izin vermelidir. Meclis üyelerinin silahlanarak Ankara'da kalmaları ve icap ederse ölmeleri gerektiğini belirten Durak Bey, bu noktada ordunun da serbest olmasını istemektedir. Ona göre ordu kendi stratejisini ve savaş planlarını yapıp serbestçe uygulamalı, harbi kendisi için en uygun gördüğü yer ve zamanda vermelidir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 23.07.1921; Yalçın, 2011; Tosun, 2020).

Mustafa Durak Bey'in bu etkili konuşması üzerine Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi söz almıştır. Durak Bey'in değerlendirmelerinin son derece yerinde olduğunu vurgulayan Abdullah Azmi Efendi, mebusların millî gaye uğrunda her türlü fedakârlığı göze aldıklarını, böyle kritik bir dönemde Ankara'yı bırakıp gitmenin insanî bir davranış olamayacağını söylemiştir. Bununla birlikte Fevzi Paşa'nın sözlerinin de dikkate alınması gerektiğine işaret etmiştir. Zira Meclis'in alacağı kararlar orduyu doğrudan etkileyecektir. Verilecek herhangi bir yanlış karar, eldeki ordunun tamamen erimesine dahi yol açabilecektir. Abdullah Azmi Efendi, bu şartlar altında mebusların ailelerinin nasıl hareket edeceğini düzenlemek üzere bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonda işinin ehli kimselerin

görevlendirilmesini teklif etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 23.07.1921, s. 120-121).

Karesi Mebusu Vehbi Bey de katılan onca fedakârlıktan sonra Meclis'in dağıtılamayacağını belirtenler arasındadır. Vehbi Bey'e göre Meclis, milletin son umududur ve dağıtılması mümkün değildir. Vehbi Bey, orduya ve komuta kademesine yönelik eleştirilerin yersiz olduğunu, kumandanların imanlarından ve vatan sevgilerinden kimsenin şüphe duymaması gerektiğini söylemiştir. Ona göre memleket büyük bir buhran içindedir ve böyle günlerde yapılan eleştiriler büyük bir hatadır. Nakil meselesine gelince, kalmanın da gitmenin de kendine göre mahzurları olduğunu belirten Vehbi Bey, bütüncül bir değerlendirmeye sağduyulu davranmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, Vehbi Bey'e benzer şekilde, Meclis'in burada kalmasıyla Kayseri'ye gitmesinde bir fark görmüyorum diyecektir. Ona göre Meclis her yerde vazifesini yerine getirebilir. Önemli olan Meclis'in en verimli çalışabileceği yerin tayin edilmesi meselesidir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 23.07.1921, s. 121-122).

Tartışmalar bu şekilde devam ederken hayatı boyunca yemin merasimi dışında kürsüye çıkmayan, özel sohbetlerde bile çok az söz alan Dersim Mebusu Dişap Ağa, kendilerinin Ankara'ya kaçmak için değil, gerektiğinde savaşıp ölmek için geldiklerini söylemesiyle Meclis'te bir heyecan uyandırmış ve sözleri alkışlarla karşılanmıştır (Yel, 2021; Selek, 1987). Ancak konu net bir karara bağlanamamış, bu sebeple başka oturumlar yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Meclis'te gergin bir ortamda devam eden konuşmalardan sonra Mustafa Durak Bey'in sözleri dikkate alınmış, oturumun sonunda oy birliği ile alınan karara göre Ankara'nın savunulması için hazırlıkların yapılmasına, Meclis ve mebusların Ankara'yı terk etmemesine, tedbiren hem Meclis'te hem de diğer devlet dairelerinde bulunan evrakların Kayseri'ye nakledilmesine ve ordunun durumunu incelemek adına bir heyetin cepheye gönderilmesine karar verilmiştir. Yunanların ilerlemesi sebebiyle TBMM Hükümeti'ne karşı çıkması muhtemel ayaklanmaları önlemek içinse İstiklâl Mahkemelerinin yeniden faaliyete geçirilmesi düşünülmüştür (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 23.07.1921, s. 253-255; Arıkoğlu, 1961, s. 235-237). Yaşanacak gelişmelere bağlı olarak ilerde nakil gerçekleşirse, devlet dairelerinin ve TBMM'nin çalışmalarını sürdürebileceği yer olarak Kayseri Lisesi kararlaştırılmış, hatta bu binada konuşma kürsüsü bile hazır hâle getirilmiştir (Turan, 1992). Son olarak Meclis, iki mevzu üzerine yönelmiştir. Bunlardan ilki Ankara'yı savaştan terk etmemek, diğeri ise yenilgiye sebep olan kumandanları cezasız bırakmamaktır (Selek, 1987). Fevzi Paşa, konuyla ilgili Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya çektiği telgrafta, Meclis'teki

tartışmalara değinmemiştir. Sadece Batı Cephesi'ndeki geçici sükûnet döneminden yararlanmak isteyen hükümetin, Meclis'i Kayseri'ye taşımaya karar verdiğini belirtmiştir. Ayrıca ordunun ve komuta kademesinin moralini yüksek tutmak isteyen Meclis'in, orduya olan inanç ve güvenini göstermek için cepheye bir heyet göndereceğini de yazmıştır (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1993, Belge No 2523).

3. Kamuoyunda Yaşanan Panik

Yunan ordusunun Küçük Asya Seferi'yle Anadolu'da ilerlemesi ve Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Türk ordusunu Sakarya Nehri'nin doğusuna doğru çekilmeye zorlaması, sadece Meclis'teki tartışmalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal bir infiale de yol açmıştır. Öyle ki Kütahya ve Eskişehir gibi stratejik şehirlerin Yunan ordusu tarafından ele geçirilmesi, bölge halkının yakın vilayetlere göçünü zorunlu kılmıştır. Özellikle Ankara'ya doğru yapılan bu göçler, Türk ordusunun Sakarya'nın gerisine çekilme harekâtıyla daha da artmıştır. Bununla birlikte hükümetin TBMM'nin Kayseri'ye taşınmasına ilişkin kararı ve bunun Meclis'te tartışılmaya başlanması, artık Ankara'nın güvenli bir yer olmadığına dair kanaatlerin uyanmasına yol açmıştır. 23 Temmuz'dan sonra yaşanan bu tabloda birçok ailenin Kayseri ve civar bölgelere göç ettiği bilinmektedir. Nitekim Sakarya Meydan Muharebesinin yaşandığı ağustos ve eylül aylarında da göç hareketlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır (Argun, 2014). Yaşanan bu panik ortamında Fevzi Paşa, Genelkurmay karargâhında askerlerin bozulan morallerini yüksek tutmaya gayret etmiştir. Aynı zamanda 23 Temmuz'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesine bir beyanat vererek kamuoyunu yatıştırmaya yönelik paylaşımlar yapmıştır. Bu beyanatın içeriğinde öncelikle Yunan ordusunun ciddi kayıplar yaşadığına vurgu yapılmıştır. Ayrıca düşmanın ilerlemesine rağmen halkın herhangi bir tereddüt ve endişe yaşamasına gerek olmadığı, Türk ordusunun büyük bir kahramanlıkla mücadele ettiği, TBMM ve hükümetinin gerekli tedbirleri aldığı belirtilmiştir. Ne var ki bildiri, umulanın aksine halk arasında olumsuz bir algıya yol açmış ve ciddi bir sürece girildiği fikri uyandırmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ağustos 1921, s. 1).

Her ne kadar mebuslar arasında Meclis'in Ankara'da görevine devam etmesi görüşü ağırlık kazansa da yaşanan tartışmalar, halkın paniğe kapılmasına yetmiştir. Ankara'ya Kütahya ve Eskişehir'den muhacirler geldikçe halk, durumun vahametiyle bir kez daha yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu sebeple cephede ordu elinden geldiğince düşmana karşı koymaya çalışırken, halk ne yapacağını bilmeden yollara dökülmüştür (Argun, 2014; Sazak, 2009). Telaş hâli milletvekillerini de sarmıştır. Ordunun yenilgiye uğraması ve Meclis'in dağılması durumunda halkın mebusları hedef alacağını düşünenler ailelerini Ankara'dan uzaklaştırmaya

çalışmıştır. Haşim Erdoğan, “Millî Mücadele Döneminde Meclisin Ankara’dan Taşınması Meselesi” isimli eserinde bu durumu ayrıntılarıyla aktararak, Kayseri ve civarına yapılan göçleri açıklamıştır (Erdoğan, 2021). Nitekim ordunun tümüyle bozulması sonucu Meclis’in meşruiyetini kaybedeceği, otoritenin bozulacağı ve Anadolu’da anarşinin baş göstereceği yönündeki düşünceler çoğu mebusta hâkim olmuştur. Ailelerini götürmek isteyenler Meclis’e dilekçe verip izin alarak yola koyulmuştur. Dilekçe sayıları artmaya başlayınca izin talepleri toplu olarak Meclis tarafından reddedilmiştir. Fakat birçok mebus izinsiz bir şekilde Ankara’yı terk etmeye başlamıştır. Bazı mebusların aileleriyle beraber Kayseri’ye doğru yola çıkmaları, uğradıkları yerlerde halkın moralini daha da bozmuştur. Meclis’in itibarı bu kişiler tarafından zedelendiğinden haklarında soruşturma başlatılması kararı alınmıştır (Baş, 2022, s. 204-205). Batı Cephesi’nden kaçan askerler, köylerini terk edenler, nereye gideceğini bilmeyen göçmenler, hepsi birbirine karışmıştır. Böylece Ankara panik içerisine girmiş ve göç vermeye devam etmiştir (Edip, 2011; Aydemir, 1993).

4. Türk Ordusunun Durumu ve Mustafa Kemal Paşa’nın Başkomutanlığı

Meclis’in Kayseri’ye nakli konusu, ilerleyen günlerde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin getirdiği siyasî ve askerî kriz ortamında patlak veren başka bir tartışmanın gölgesinde kalmıştır. Yaşanan toprak kayıpları ve Ankara’nın işgal tehdidiyle karşı karşıya kalması, Meclis’teki bazı milletvekillerinin bu işin sorumlularını aramalarına gerekçe oluşturmuştur. Türk ordusunun geri çekilmesinin yarattığı huzursuz ortamda alınan yenilginin sorumluluğunun kime ait olduğu sorusu, ordunun komuta kademesinin ve hükümetin geleceğini belirleyecek tartışmalara sebep olmuştur. Tartışmaların odak noktasında ise başkomutanlık meselesi vardır.

Meclis’in Kayseri’ye taşınmasıyla ilgili tartışmalar sırasında cepheye bir heyet gönderilmesine karar verildiğini yukarıda belirtmiştik. Söz konusu karar gereği Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Beylerden oluşan bir heyet cepheye gitmek üzere 24 Temmuz’da Ankara’dan ayrılmıştır. Bu heyet, cephedeki inceleme ve temaslarının ardından Ankara’ya dönmüş ve hazırladığı raporu 2 Ağustos’ta Meclis’e sunmuştur. Heyet adına cephedeki izlenimlerini anlatmak üzere Rıza Nur Meclis’te bir konuşma yapmış, ordunun geri çekilmesinin bir zaruret olduğunu, bununla birlikte komutada bazı zaaf lar yaşandığını, düşmanın casusları vasıtasıyla bu zaaf ları daha da körüklediğini, mevcut şartlarda ordunun pek çok eksiği olduğunu, ancak buna rağmen orduya güvenmek gerektiğini söylemiştir. Yapılan açıklamalarla Fevzi Paşa, ordunun ihtiyaçlarını karşılayamadığı, İsmet Paşa ise harekâtı idare etmede yetersiz kaldığı için ağır eleştirilere maruz kalmıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 02.08.1921, s. 153-155;

Çakmak, 2019, s. 154-155). Yapılan konuşmalarda Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa, Meclis'teki muhalif milletvekillerinin hedefi hâline gelmiştir. Fevzi Paşa her şeyin farkında olarak kürsüye çıkıp; “Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi olmakla bizzat ben sorumluyum. Hiçbir kumandan bundan sorumlu tutulamaz. Vereceğiniz cezayı şahsen şimdiden kabul ettiğimi arz ederim” sözleriyle harekâtın doğrudan sorumlusunun ve cezalandırılması gereken kişinin kendisi olduğunu dile getirmiştir. Fevzi Paşa'nın bu sözleri Meclis'in havasını bir nebze de olsa yumuşatmıştır. Fakat Batı Cephesi Komutanı olarak İsmet Paşa Meclis'in şiddetli eleştirilerine maruz kalmış ve sonraki günlerde bu eleştiriler devam etmiştir (Erikan, 2008; Selek, 1987). Yaşanan tartışmaların arkasında esasen iki temel düşünce çarpışmaktadır. Milletvekillerinin çoğunluğu, ordunun toparlanabilmesi ve yaşanan zaafların giderilebilmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya kumandayı eline alması gerektiğini düşünmektedirler. Mustafa Kemal Paşa'ya olan güvenin bir yansıması olan bu yaklaşıma karşı muhalif milletvekilleri ise yeni bir yenilgi yaşanması durumunda sorumlu olarak Mustafa Kemal Paşa'yı göstermek istemektedirler (Erikan, 2008). Netice itibarıyla birbirine zıt bu iki görüş, farklı niyetlerle de olsa Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan olarak yetkilendirilmesi noktasında birleşmişlerdir (Selek, 1987, s. 649). Mustafa Kemal Paşa, yaşanan tartışmalarda muhaliflerin asıl hedefinin kendisi olduğunu ifade edecektir (Atatürk, 1970; Çakmak, 2019). Tartışmalar 5 Ağustos gününe kadar sarkmış, ardından başkomutanlık tasarısı hazırlanıp meclise sunulmuştur. Fakat tasarıda yetkileri sınırlı ve sadece ordu üzerinde söz sahibi bir başkomutanlığa yer verilmiştir. Konuyla ilgili söz alan Mustafa Kemal Paşa kendisine duyulan güvene teşekkür ettikten sonra, başkomutanlık meselesi ile ilgili sınırlı değil daha geniş yetki talebinde bulunmuştur. Bu doğrultuda, İstiklal Mahkemelerinin de kendisine bağlanmasını istemiş ve böylece yasama, yürütme ve yargı yetkisini kontrol altında alarak hızlı ve meşru bir süreç yürütmek istediğini belirtmiştir. Bu durum Meclis'i tedirgin etse de tartışmalar sonunda yapılan iki oylama sonucunda talep edilen şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık yetkisi vermek uygun görülmüştür. Fevzi Paşa'ya ise vekâleten almış olduğu genelkurmay başkanlığını asil olarak devam ettirme görevi verilmiştir. Refet Paşa da Millî Savunma Bakanı olarak yetkilendirilmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 05.08.1921).

5. Kayseri'de Yapılan Hazırlık ve İntikal Süreci

Meclis'te sorumluların aranması ve başkomutanlık meselesinden sonra 22 Ağustos tarihinde nakil meselesi tekrardan gündeme gelmiştir. Esasında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında düzensiz ve panik halinde yapılan göçlerin devam etmesi bu konunun

tartışılmasında itici güç olmuştur. Özellikle sivillerin kendi inisiyatifiyle yakın şehirler başta olmak üzere Kayseri'ye gittikleri bilinmektedir. Ayrıca bazı mebuslar ve aileleri de bu göç furyasına dâhil olmuşlardır. Buna mukabil yaklaşan yeni bir muharebe öncesinde Meclis, daha öncesinde defalarca gündeme gelen nakil konusunu tekrar ele almıştır. Nitekim Yunan ordusunun Ankara'ya doğru hareketi ve olası bir işgal girişiminde bulunma ihtimali de göç tartışmalarının yeniden başlamasının önemli sebebinin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda hazırlıklarının başlaması için nasıl bir yol izleneceği hakkında mebuslar görüşlerini sunmuş hatta Fevzi Paşa'nın beyanatına göre alınan karar gereği Kayseri'ye nakil hususu kesinlik kazansa da kısmi bir taşınmanın olacağı ön plana çıkmıştır. Konuyla alakalı Fevzi Paşa şunları söylemiştir:

“Demin verdiğimiz karar mucibince Meclisi Ali Kayseri'ye naklolunacaktır. Düşman şimdilik faaliyetini tatil etmiştir. Fakat düşman yakında yine harekete başlayabilir ve bu harekât on beş günde Ankara'yı yine tehdit edebilir. Bunun için bendenizin bir teklifim vardır. Bu mesele bir hafta içinde mevkii fiile konulmalıdır. Yani bir hafta içinde ağırlıklar naklolunmalı. Meclis'in müzakere edecek bir kısmı burada kalır. Kısmı diğeri Kayseri'de gerek Meclis binasını ve gerek salonunu temin etmek üzere Kayseri'ye gider. Bir kısmı katmak lâzımdır. Tehlike olmazsa Meclis yine burada kalır. Bunu karara vaz ediyorum. Bir hafta zarfında bu ikmâl edilmelidir. Karar verilirse Hükümet... Efendim Meclis'in bir kısmı kalır, nisabı ekseriyet kalmak şartıyla... Aileler naklolunur. Ailelerin ve diğer ağırlıkların bir hafta zarfında taşınacağını Hükümete tebliğ ederiz. Hükümet buna çalışır. Bunu teklif ediyorum” (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 22.08.1921, s. 221).

Fevzi Paşa, bu cümlelerle meseleye değinerek verdiği beyanda, Meclis'in taşınacağı hususunun netlik kazanması gerektiğini vurgulayarak hazırlık sürecinin koşullarını aktarmıştır. Ancak yapılan görüşmeler ve tartışmalar dâhilinde ortaya çıkan sonuç, meselenin belirsizliğini koruduğudur. Net olan durum ise, gerekli tedbirin alınacağı ve olası risk durumunda hızlı bir nakil sürecinin başlayacağıdır. Buna ek olarak kontrollü bir göçün yapılabilmesi için Meclis'in gerekli yetkiyi alması ve süreci yönetmesi, görüşülen en önemli hususlar olarak öne çıkmaktadır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 22.08.1921, s. 221-224). Meclis'te yapılan tartışmalara katılan Erzurum Mebusu Salih Efendi, halkın elinden araçlarının alınmasının doğru olmadığını, gitmesi gerekenlerin Yahşihan'a kadar gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ardından söz alan Şeref Bey, aileler nakledilecekse Meclis'in bu işi üstlenmesini istemiştir. Bunun için 100-150 arabanın gerektiğini ve bu araçları da Müdafaa-i Milliye Vekâlet'inin karşılamasını savunmuştur (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 22.08.1921, s. 221-223). Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, gitmek isteyen mebusların aileleriyle

gidebileceğine, fakat Meclis'in nakledilmesinin ordunun yalnız kalmasına yol açacağından Ankara'da kalması gerektiğine, işler kötüye giderse naklin gerçekleşebileceğine ve bu sayede oluşabilecek propagandanın önüne geçilmiş olacağına dikkat çekmiştir (Alkan & Üçüncü, 2015). Necati Bey, nakil meselesinin ehemmiyetli bir şekilde yapılmasını, aileleri olan arkadaşların birlikte gitmesi gerektiğini ve bunun için komisyon kurulmasını önermiştir. Birinci komisyonun nakil işleriyle ilgilenmesini, ikinci komisyonun nakledilen aileleri yerleştirilmesini, üçüncü komisyonun da yetkili kişilerden oluşmasını istemiştir. Karesi Mebusu Basri Bey, komisyonun emrinde bir doktor ve eczacı bulundurulmasını gerekli görmüştür. Bu konuşmaya karşılık Fevzi Paşa söz alarak, hükümetin kuracağı komisyonla Necati Bey'in bahsettiği komisyonun birleştirilmesini teklif etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 22.08.1921, s. 222-223). Bursa Mebusu olan Muhittin Baha Bey, Meclis'ten bir heyet oluşturup bizim işlerimizle meşgul edersek, halk kendileri için uğraşıyorlar diyecektir, bu durumun sorumlusu olarak mebusları gördüklerinden dikkatleri üzerlerine çekmemek adına fedakârlık etmeleri gerektiğini söylemiştir. Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey de tehlikeli bir oyuna girildiğini sorumluluğun tamamen alınmamasını önermiştir. Tüm araçların ve hayvanların sadece nakil için değil, düşmanı yıldırma için kullanılmasının daha doğru olacağını bildirmiştir (Yalçın, 2011, s. 905). Meclis Reisi tarafından tüm talepler oylamaya sunulmuştur. Necati Bey'in sunmuş olduğu üç komisyon teklifi ve Konya Mebusu Refik Bey'in önerileri oy çokluğuyla reddedilmiştir. Azmi Efendi, Meclis'in görevlendireceği heyetin divan tarafından seçilmesini önermiş ve bu teklif kabul edilmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 2, C. 2, 22.08.1921, s. 223-224).

Sakarya Muharebesi günlerinde Ankara'nın Polatlı ve Haymana güzergâhından top sesleri gelmeye başlamış ve bu nedenle şehrin bir bölümü boşaltılmıştır. Anadolu'nun doğusuna doğru yaşanan göç hareketi Meclis'i büyük bir heyecan içerisine düşürmüştür (İnan, 2007). Bazı mebuslar Ankara'da kalınması gerektiğini savunurken bazıları ise ailelerin önceden gönderilmesi gerektiğini ya da çevre illerdeki mebusların ailelerini alıp gitmelerini öne sürmüştür. Ayrıca Kayseri yolunda eşkıyaların olduğu ve bunların göç edenleri yağmaladıkları dile getirilmiştir. Bu mesele daha önce de dile getirilmiş ve 31 Temmuz günü Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yapılan gizli oturumda göç olayının daha düzenli yapılması ve sorun teşkil etmemesi adına bir komisyon oluşturulması gerekli görülmüştür. Ayrıca kurulan komisyona meclis üyelerinden Kayseri Mebusu Rıfat Bey, Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi, Muş Mebusu Mahmut Said Bey, Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey ve Kütahya Mebusu Haydar Bey seçilmiş ve bu heyetin ihtiyaçlarının giderilmesine çalışılmıştır (Kars, 1999; Bulut, 2024).

Dolayısıyla alınan bu tedbirler sonucunda göç organizasyonu, resmi bir prosedür üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır.

Bu süreçte resmî dairelerin memurları, arşivleri ve eşyaları önceden Kayseri'ye gönderilmiş, fakat yolculuk esnasında arşiv dosyalarının bir kısmı yıpranmıştır (Nur, 1968, s. 828). Ankara sembolik bir merkez konumunda olduğundan her duruma hazırlıklı bir hâle getirilmiştir. Mebuslar, ailelerini ve çocuklarını Kayseri'ye göndermiş ve boş kalan evlerinde arkadaşlarıyla birlikte çalışmaya başlamıştır (Karaosmanoğlu, 2008). Örneğin İktisat Vekili Celal Bey ve Adliye Vekili Refik Şevket Bey eski bir evin küçük bir odasında iki ayrı masa ve sandalyede çalışmalarını sürdürmüştür. Mebuslar ve memurlar alan yetersizliğinden küçük gruplar hâlinde buldukları yerlerde kalmaya çalışmıştır (Uran, 2007). 1921 Ağustos ayında Ankara boşaltılmaya devam ederken, Ankara Sultanisi'nde yatılı kalan öğrenciler de Kayseri'ye gönderilmek üzere yola çıkmıştır. Lise müdürü Nafi Atuf Bey öğrencilerine Kayseri'ye hareket edileceğini bildirmiştir. O sırada at arabaları cephe için kullanıldığından taşınma işini kağıt arabaları gerçekleştirmiştir. Kağıt arabalarına okulun gerekli eşyaları yüklenmiş, yatak ve yorganlar serilmiş, öğrenciler için de merkepler kiralanmıştır. Bu öğrenciler Kayseri'ye vardıklarında lise binasına yerleştirilmiştir (Bulut, 2024). Öğrencilerin gıda ve yatak ihtiyaçlarını Kayseri Belediyesi karşılamıştır (Kars, 1999). Bu şekliyle Ankara'dan gelen öğrenci kafilesi, düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir (Velidedeoğlu, 1971). Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) Elçiliği'nin bir kısmı da Kayseri'ye nakledilmiş, Kayseri Valiliğine bir yazı yazarak memur ve çalışanlarına yardım talebinde bulunmuştur (BCA, 571.34723/136573.2).

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Yunus Nadi Bey'in İstanbul'dan Ankara'ya taşıdığı Anadolu'da Yenigün gazetesi de matbaasıyla birlikte Kayseri'ye gönderilmiştir. İlk olarak gazetenin baskı makineleri yollanmıştır. Basın yayın faaliyetleri, harap bir hanın içinde bulunan bir odada gerçekleştirilmiştir. Gazetenin Kayseri'de çıkan ilk nüshasının manşeti Hicret olmuştur (Kösedağ ve ark., 2021). Yine Kayseri'ye göç edenlerin arasında haftalık olarak yayınlanan Sebilürreşad dergisi de yer almıştır (Edip, 2011). Ankara'da yayınlanan Anadolu'da Yenigün ve Sebilürreşad gibi birçok basın yayın organının Kayseri'ye taşınmasıyla birlikte kamuoyunu aydınlatma süreci bir müddet buradan yürütülmüştür. Ankara'da ise sadece Hâkimiyet-i Milliye gazetesi kalmıştır (Özakman, 2008; Kösedağ ve ark., 2021). Ankara halkı kafileler hâlinde göç ederken yaşadıkları sıkıntının yanında bir de yolda eşkıyalar tarafından soyulma ve yağmalanma korkusu kendini göstermiştir. Hükümet, Kırşehir-Kayseri arasında yağma yapan katil İlyas ve eşkıyalarını tutuklamak için 30 kişilik küçük bir jandarma birliği görevlendirmiş fakat eşkıyalar yakalanamamıştır. Asayişin sağlamak adına görevlendirilen

Jandarmalar ise bir müddet sonra maaşları ödenmediğinden itiraz etmeye başlamıştır (Kars, 1999). Bütün bu gelişmeler yaşanırken Kayseri’de hazırlıklar devam etmiş, TBMM’nin taşınması durumunda meclis binası olarak Kayseri Lisesi uygun görülmüştür. Tahtadan bir meclis kürsüsü yapılmış ve üzerine TBMM yazılı levha asılmıştır (Bulut, 2024). Kayseri Mutasarrıflığı, göç ile gelen ailelerin yerleştirilmesi ile bizzat ilgilenmiş ve yedek evler ayırmıştır. Kayseri’ye göç edenlerin açıkta kalmaması için Mutasarrıf Ethem Bey bizzat ilgilenerek farklı noktalarda yeni evler hazırlatmıştır. Ankara’dan Kayseri’ye ulaşanların ve özellikle de Mebus ailelerinin Rum evlerine yerleştirilmesi düşünülmüş ve yapılan düzenlemeler sonucunda süreç tamamlanmıştır. Ayrıca göç eden misafirlerin gıda ve diğer ihtiyaçlarını Kayseri halkı büyük bir yardımseverlik göstererek karşılamıştır (Arıkoğlu, 1961; Kars, 1999).

Ankara ve civarından ayrılmak zorunda kalan halk, Sakarya Muharebesi’nin başarıyla sonuçlanmasının ardından geri dönme yollarını aramıştır. Fakat yollarda bulunan eşkıyalar ve asayişsizlik sebebiyle sorun yaşamışlardır. Ancak bu konuda gerekli önlemler alınarak Haşim Kaptan komutasında 40 kişiden oluşan bir süvari birliği oluşturulmuş ve aileleri Ankara’ya geri götürmek üzere yola çıkarılmıştır. Gerek bireysel çabalar gerekse belli gruplar halinde oluşturulan yöntemlerle Ankara’ya geri taşınma mesaisi tamamlanmaya çalışılmıştır (Kars, 1999).

6. Meclis’in Kayseri’ye Taşınmasıyla İlgili İç ve Dış Basına Yansıyan Haberler

Türk Hükümeti’nin, Yunan tehlikesine karşı Meclis’i ve önemli evrakları Kayseri’ye taşıma kararını dönemin iç ve dış basını takip etmiş, konuyla ilgili haberleri kamuoyuna sunmuştur. Özellikle yabancı basının yaptığı paylaşımların genelinde, meselenin Türk tarafı açısından sıkıntılı bir süreç olduğu dikkat çekmiştir. Manşetlerin içeriğinden anlaşılan, Türk Meclisi’nin nereye taşınacağı konusunda bir fikir birliğinin olmadığıdır. Bunun nedeni yabancı basının Türk kaynaklarından yeterince sağlıklı bir bilgiye erişememesidir. Zira Türk basını meselenin kritik yönlerini düşünerek ordu ve hükümete zarar verebilecek paylaşımlardan kaçınmıştır (Yıldız, 2023).

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin sona ermesiyle TBMM’nin başka bir yere taşınması ile alâkalı 27 Temmuz 1921 tarihli The New York Times gazetesi, “Türkler Başkentini Taşıyor” başlığıyla yapmış olduğu haberde, Türk ordusunun durumunu aktarmış ve Ankara Hükümeti’nin Kayseri yerine Sivas’a taşındığı bilgisini vermiştir. “Hükümet ve Meclis Yunan İlerlemesi Karşısında Sivas’a Taşındı” gibi alt başlıkların yer aldığı haberde şu bilgiler aktarılmaktadır:

“Yunan ilerlemesi Türkleri başkenti Sivas’a taşımaya mecbur bıraktı. Yunan resmi ajansı Türklerin ölen, yaralanan, esir düşen ve kaybolan askerlerinin ordunun Anadolu’daki savaş kabiliyetinin %73’üne karşılık geldiğini ifade etti. Türklerin Yunan ilerlemesi karşısında Bağdat demiryolunun kuzey kolundaki başkent Ankara’ya kadar çekildiğini ifade ediliyor. Ankara’nın Konya ile irtibatı kesildi. Yunan Deniz kuvvetleri tarafından gönderilen habere göre binlerce pound değerinde Türk ve Rus altını taşıyan Türklere ait bir gemi ele geçirildi.”

İfade edilen habere göre, Türk kaynaklarında Meclis’in nakledileceği yer Kayseri olduğu belirtilmesine rağmen The New York Times gazetesi haberin doğruluğundan emin olmadan Meclis’in Sivas’a taşınacağı hakkında kamuoyuna bilgi sunmuştur (The New York Times, 27 Temmuz 1921, s. 17). Bir başka Amerikan gazetesi olan The Boston Globe, “Ankara’nın Kaderi” başlıklı haberinde Meclis’in Kayseri’ye taşınmasından değil, başkentini tamamen değiştirilmesinden bahsetmiştir. Söz konusu haberde yeni başkentini Sivas ya da Erzurum olacağı şöyle duyurulmuştur:

“Yunan zaferi Türkiye için ne anlama gelir? Mustafa Kemal’in başkenti Erzurum ya da Sivas’a taşınması ve gerilla savaşına devam etmesi olası. Yunanlıların demiryollarını kontrol etmesi durumunda Kemal’in yeniden tehlikeli olması pek mümkün değil. Ankara’da bırakılacak küçük bir Yunan birliği düşman eylemlerinin kolaylıkla icabına bakılmasını sağlar” (The Boston Globe, 8 Eylül 1921, s. 12).

Konuyla ilgilenen yabancı yayın organlarında bir diğeri İngiliz The Guardian gazetesidir. Elde etmiş olduğu istihbarat doğrultusunda Meclis’in Sivas’a değil Kayseri’ye nakledileceğini yazan The Guardian’ın 8 Ağustos tarihinde “Türkler Ankara’yı Terk Etmeye Hazır” başlığıyla verdiği haber şöyledir:

“Kemalist Hükümet arşiv, depo ve cihazlarını Kayseri’ye taşıyor. Türklerin Ankara’nın batısında son bir direniş sergilemeleri olası görünmüyor. Kemal’in ordusu olabildiğince koruma, kayıpları engelleme gibi bir stratejisi var. Mustafa Kemal’in Sivas’a değil de Kayseri’ye taşınma tercihinin sebebi Kayseri’nin kıydan daha uzak olması. Yalnız bu strateji her ne kadar iyi görünse de halin morali üzerinde kötü bir havaya yol açmış durumda. Yunanlıların hava bombardımanları da panik havası yaratıyor.”

Haberin devamında ise Eskişehir’in 100 mil doğusuna kadar herhangi bir Türk birliğinin olmadığı, yani Türk ordusunun bir direniş gösteremeyeceği ve Ankara’nın Yunanlara bırakılacağı tespitinde bulunulmuştur (The Guardian, 8 Ağustos 1921, s. 5; Yıldız, 2023). Yabancı basında bu şekilde ele alınan Meclis’in farklı bir yere nakli meselesi, Türk basınında sınırlı sayıda habere konu olmuştur. Konunun hassasiyeti ve halkın içinde bulunduğu durum dikkate alınarak moralleri bozabilecek haberlerden kaçınılmış, Meclis’teki tartışmalar

kamuoyuna aktarılmamıştır. Yaşanan geri çekilmenin bilinçli olduğuna ve Yunan ordusunun uygun bir yere çekilerek tamamen imha edileceğine dair bilinçli bir yönlendirme söz konusu olmuştur. Örneğin Tevhid-i Efkâr gazetesi, 27 Temmuz 1921 tarihli nüshasında “Eskişehir’den Sonra Vaziyet-i Harbiyeye Bir Nazar” başlıklı haberinde böyle bir yorumda bulunmuştur. Bilinçli bir biçimde yapılan bu haberlerle kamuoyu teskin edilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır (Tevhid-i Efkâr, 27 Temmuz 1921, s. 1; Yıldız, 2023). Nakil konusunda haber yapan bazı gazeteler ise gelişmeler hakkında çok az bilgi vererek meseleyi geçiştirmişlerdir. Örneğin İkdâm gazetesi, yabancı basında Ankara’nın tahliye edileceğine dair çıkan haberleri, kamuoyunu yatıştıracak şekilde ele alarak aktarmıştır (İkdâm, 31 Temmuz 1921, s. 1; Yıldız, 2023, s. 81). Açıksöz gazetesi ise 1 Ağustos 1921 tarihinde “Fevzi Paşa Hazretleri’nin Beyânâtı” başlığı altında Fevzi Paşa’nın Meclis’te yapmış olduğu konuşmayı aktarmış ve haberin içinde hükümetin Meclis’i Kayseri’ye taşıma kararı aldığına değinmiştir (Açıksöz, 1 Ağustos 1921, s. 1).

Anadolu’da en kritik süreçlerden biri olan TBMM’nin Kayseri’ye nakli hususu, iç ve dış basın tarafından dikkatle takip edilmiştir. Yerli ve yabancı gazetelerin attığı manşetlerle ortaya koyduğu refleksler birbirlerinden farklı olsa da taraflar arasında kritik bir sürece girildiği açıktır. Türk basınında, bu doğrultuda yapılan paylaşımlardan edinilen bazı bilgilerde, her ne kadar Türk Hükümeti Meclisi nakletme hususunu icra etmeye çalışsa da mücadeleden vazgeçmeyeceği ve anlaşılmaktadır. Esas meselenin uygun yer ve zamanda Yunan ordusu ile yapılacak yeni muharebenin hazırlığıdır. Türk kamuoyunda ortaya çıkan tablonun aksine yabancı basın, ihtiyatlı söylemlerine rağmen genel olarak Ankara’nın boşaltılacağı ve Türk ordusunun sonunda geri çekileceğini dile getirmiştir.

Sonuç

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin Yunan hükümetinin lehine sonuçlanması, Türk Millî Mücadelesi açısından kritik bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu başarı, Ankara’nın güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmiştir. Yunan ordusunun Anadolu içlerinde gerçekleştirdiği askerî harekâtlar, Türk ordusunun stratejik zafiyetlerinden faydalanarak önemli başarılar elde etmesine olanak sağlamıştır. Özellikle İnönü Muharebelerinde iki defa yenilgiye uğrayan Yunanlılar, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde elde ettikleri zaferlerle Afyon, Kütahya ve Eskişehir gibi kritik şehirleri ele geçirerek Türk ordusunun geri çekilmesini sağlamış ve bu başarının ardından Türk topraklarında önemli bir avantaj sağlamışlardır. Ayrıca Yunan ordusunun bu ilerleyişi, halk içerisinde büyük bir endişeye yol açmış ve panik havası yaratmıştır. Bu gelişmeler hem mecliste hem de halk arasında, Türkiye’nin savunma gücüne

olan güvenin sarsılmasına yol açmış ve bunun sonucunda, Meclis'in güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli tartışmalar başlamıştır.

Yunan ordusunun başkente doğru yaklaşması, Ankara Hükümeti'nin acil tedbirler almasını zorunlu kılmış ve bu bağlamda, Türk Hükümeti'nin Meclis'i Kayseri'ye taşımayı düşünmesi gündeme gelmiştir. Bu öneri, Ankara'daki güvenliğin tehdit altında olmasından kaynaklanan bir önlem olarak görülmüştür. Mecliste yapılan tartışmalar sonucunda ise, Kayseri'ye taşınma kararı alınmamış, bunun yerine yalnızca evrak ve arşiv malzemelerinin güvenli bir şekilde Kayseri'ye gönderilmesi uygun görülmüştür. Bu karar hem Meclis üyelerinin Ankara'da kalıp Türk ordusunun yanında olduklarını göstermelerine olanak sağlamış, hem de kamuoyunda büyük bir paniğin önüne geçilmesine yardımcı olmuştur. Yerel basın, halkın gereksiz bir şekilde paniğe kapılmaması amacıyla Meclis'in taşınacağına dair herhangi bir bilgi yayımlamamayı tercih ederken, yabancı gazeteler, Yunan başarısının büyüklüğüne dair yayınlar yapmış ve başkente kadar ilerleyen Yunan ordusunun Ankara'yı düşürmeye çok yakın olduğunu iddia etmiştir. Ancak Türk ordusunun, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi, Yunanlıların bu beklentilerini boşa çıkarmış ve stratejik bir manevra ile Türk kuvvetleri yeniden toparlanma fırsatı bulmuştur. Bu hamle, Türk ordusunun direncini artırmış ve savaşın gidişatını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Kayseri'ye Meclis'in taşınması meselesi, aynı dönemde başkomutanlık yetkisiyle ilgili tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Nitekim 5 Ağustos 1921'de çıkarılan yasa ile Mustafa Kemal Paşa, geniş yetkilerle başkomutan olarak görevlendirilmiş ve bu sayede, Millî Mücadele'nin askeri stratejilerinin belirlenmesinde tam yetkili olmuştur. Başkomutanlık yetkisinin verilmesi, hükümetin ve Meclis'in, bu krizi aşabilmek için çok daha güçlü ve tek bir liderlik etrafında birleşmesi gerektiği bilinciyle alınmış bir karardır. Bu karar, aynı zamanda Türk ordusunun moral bulmasını ve savaşın daha düzenli bir şekilde sürdürülmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, başkomutan olarak Türk ordusunun yeni bir askerî harekât için hazırlıklarını başlatmış ve bu hazırlıklar yalnızca askeri düzeyde değil, halkın da bu mücadelenin parçası olması açısından çok önemli olmuştur.

Bu süreçte, Ankara'nın tehlike arz etmesiyle Kayseri'ye göç edenler için evler tahsis edilmiş ve Tekâlif-i Milliye emirleriyle ordu ve millet arasındaki bütünleşme sağlanmıştır. Tekâlif-i Milliye emirleri, sadece askerî açıdan değil, toplumsal düzeyde de büyük bir birlikteliğin oluşmasına imkân sağlamıştır. Özellikle Türk milletinin Millî Mücadele'ye katılmasını sağlayarak, savaşın her aşamasında geniş bir halk desteği oluşmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, her bir vatandaş, yalnızca cephedeki askerler için değil, toplumsal bir sorumluluk taşıdığını hissetmiş ve bu da bütüncül bir motivasyonu sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere hükümet yetkililerinin yaptığı hazırlıklar sonucunda kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Yunan ordusunun, başkent Ankara'yı alacağına dair umudu sona ermiş ve Türk ordusunun üstünlüğü kabul edilmiştir. Böylece, Meclis'in Kayseri'ye taşınması gibi tehdit edici bir konu da Ankara'daki güvenliğin sağlanması ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının ardından gündemden düşmüştür.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Resmi Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, (1993). *Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (Sayı 95)*. Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi. (1974). *Batı Cephesi Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*. (C. 2). Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi. (1995). *Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi'nden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât, (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)* (C. 2). Genelkurmay Basımevi.

Zabıt Cerideleri

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, Cilt 2, İçtima 2, (2.8.1921).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, Cilt 2, İçtima 2, (4.8.1921).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, Cilt 2, İçtima 2, (5.8.1921).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, Cilt 2, İçtima 2, (22.8.1921).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, Cilt 2, İçtima 2, (23.7.1921).

Sürelî Yayınlar

Açıksöz.

Anadolu'da Yenigün.

Hâkimiyet-i Milliye.

İkdam.

Tevhid-i Efkâr.

The Boston Globe.

The Guardian.

The New York Times.

Kitap ve Makaleler

Akşın, S. (2004). *İstanbul hükümetleri ve millî mücadele-I mutlakiyete dönüş 1918-1919*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Alkan, N. & Üçüncü, U. (2015). *Ali Şükrü bey hürriyet uğruna 39 yıl*. Melisa Matbaacılık.

Andre, P. (1932). *Felakete doğru*. (Çev. H. R. Apak). Askeri Matbaa.

Apak, R. (1988). *Yetmişlik bir subayın hatıraları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Argun, M. T. (2014). *İstiklal harbi ve Anadolu (1921-1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arıkoğlu, D. (1961). *Hatıralarım*. Tan Gazetesi Matbaası.

Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk I 1919-1920*. Millî Eğitim Basımevi.

Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk II 1920-1927*. Millî Eğitim Basımevi.

Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek adam Mustafa Kemal (1919-1922)*. (C. 2). Remzi Kitabevi.

Baş, M. F. (2022). *Türk istiklal harbi'nde Kütahya-Eskişehir muharebeleri* [Basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yök Tez.

Başak, T. (2013). *Mondros mütarekesi ve uygulama günlüğü (30 ekim-30 kasım 1918)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Bulut, E. Ç. (2024). Hatt-ı müdafaa ile sath-ı müdafaa arasında Ankara'nın terki meselesi ve Amerikan basınına yansımaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 64 (1), 515-537.

Cebesoy, A. F. (2010). *Millî mücadele hatıraları*. Temel Yayınları.

Çakmak, F. (2019). Türk istiklal harbi'nde Kütahya-Eskişehir muharebeleri (10-24 temmuz 1921) (Basılmamış yüksek lisans tezi, Milli Savunma Üniversitesi]. Yök Tez.

Edip, E. (2011). *Millî mücadele yılları*. Beyan Yayınları.

Erikan, C. (2008). *Kurtuluş savaşı tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Erdoğan, H. (2021). *Milli mücadele döneminde meclisin Ankara'dan taşınması meselesi*. A. Çatalcalı Ceylan, F. Özbay, Z. Özomay & M. B. Kurt (Ed.), *Sosyal ve beşeri bilimlerde*

araştırmalar ve değerlendirmeler (s. 229-258). Gece Kitaplığı.

Goloğlu, M. (2017). *Sivas kongresi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jaeschke, G. (1989). *Türk kurtuluş savaşı kronolojisi mondros'tan mudanya'ya kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A (2007). *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Karaosmanoğlu, Y. K. (2008). *Vatan yolunda*. İletişim Yayınları.

Kars, Z. (1999). *Millî mücadele'de Kayseri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kösedağ, M., & Temel, M. & Kara, S. (2021). Millî mücadele dönemi Kayseri basını. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 931-958.

Köylü, M. (2015). İnönü Muharebeleri'nden sonra Anadolu'daki Yunan harekâtı ve İoannis Metaksas'ın öngörüler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 2-165.

Macmillan, M. (2004). *Paris 1919* (Çev. B. Dişbudak). ODTÜ Yayıncılık.

Nur, R. (1968). *Hayat ve hatıratım* (C. 3). Altındağ Yayınevi.

Özakman, T. (2008). *Şu çalgın Türkler*. Bilgi Yayınevi.

Özalp, K. (1985). *Millî mücadele 1919-1922*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sarihan, Z. (1995). *Türk kurtuluş savaşı günlüğü* (C. 3). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sazak, M. E. (2009). *Emin bey'in defteri: hatıralar*. Bilgeoğuz Yayınları.

Selek, S. (1987). *Anadolu ihtilali*. Kastaş Yayınları.

Smith, L. M. (2022). *Yunan düşü*. Ayraç Yayınevi.

Sonyel, S. R. (2011). *İngiliz gizli belgelerinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1923)*. Remzi Kitapevi.

Tosun, U. U. (2020). Millî Mücadele dönemi'nde karşılaşılan bazı sorunlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bunları çözmeye kararlılığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 569-588.

Turan, Ş. (1992). *Türk devrim tarihi* (C. 2). Bilgi Yayınevi.

Turgut, H. (2007). *Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uran, H. (2007). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Velidedeoğlu, H. V. (1971). *Bir lise öğrencisinin millî mücadele anıları*. Varlık Yayınları.

Yalçın, E. (2011). Meclis'in Kayseri'ye nakli tartışmaları ve Mustafa Durak (Sakarya) Bey. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(48), 893-909.

Yeşilot, O., & İsakov, A. (2021). Rus basınında TBMM'nin açılış süreci. *Bilig*, (96), 121-145.

Yel, S. (2021). I. TBMM'de Dersim Mebusu Diyar Ağa. In N. İnce (Ed.), *TBBMM'nin açılışının 100. yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu* (ss. 1165-1195). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Yıldız, M. (2023). *Direnışten dirilişe Sakarya (kamuoyu algısı basın ve belgeler ışığında)*. Fenomen Yayınları.

Yıldız, M. (2024). Kütahya-Eskişehir muharebelerinde Türk ordusunun stratejik geri çekilme harekâtı ve sonuçları. *Turkish Studies*, 19(4), 2007-2033.

Ekler:

Ek 1 Meclisin Kayseri'ye naklini ele alan Kararname (22 Temmuz 1921).

Kararname	
1066	3
201	

1- Hükümetin Ankara'dan Kayseri'ye nakli takarrür etmiştir. Heyeti Vekile anı hareket takarrür edinceye kadar Ankara'da mütemin çalışacaktır. Vekiller bu maksatla yanlarında alıkoyacakları memurları gayri devair ve şubalarını en seri bir surette Kayseri'de ifa vazifeye hazır bulundurabilmek için daha şimdiden memurlarını Kayseri'ye sevk ve tahrike mezdur.

2- Bütün Vekâletler ve Meclis-i Milliye Riyasetinden ve Ankara Belediye Reisi ile Müdafaa-i Hukukundan birer sarrafsız mükkef bir nakliye komisyonu Müdafaa-i Milliye Müsteşarı riyasetinde içtima edecek ve Dahiliye Vekâletinden talimat alacaktır.

3- Bu komisyon pazartesi gününden itibaren nakliyata bağlamak ve Kayseri'de devair ve mebusan ve esnebi mümessiller için lâzım gelen emakini ihzar etmek ve yollarda emniyet ve in'şeyi temin etmek üzere şimdiden Ankara, Kırşehir, Kayseri ve daha yol üzerindeki kasabaların arabalarına vaziyet edecek ve nakliyata tahsis için tertibat ittihaz edilecektir.

4- Bu komisyon devari devletın nakliyatı ve daha saire hakkında mukar-reratını en geç yarınki Cumartesi günü öğleyin Heyeti Vekileye bildirecektir.

22 Temmuz 337

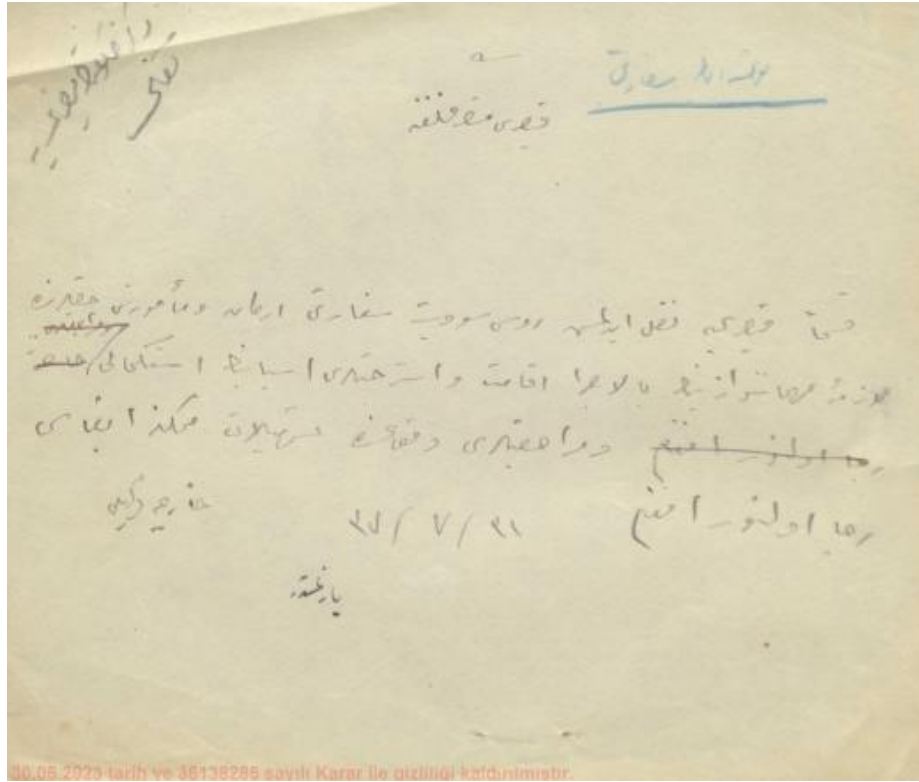
İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Fevzi	Hariciye Vekili Yusuf Kemal	Dahiliye Vekili Rafet
Adliye Vekili Refik Şevket	Şer'iye Vekili Fehmi	İrkânî Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vek. Fevzi
Sıhhiye ve Muaveneti Dr. Refik	İktisat Vekili Mahmut Celâl	Nafia Vekili N. Mahmut Celâl
Maarif Vekili Hamdullah Suphi	Maliye Vekili Hasan Hüsnü	

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

İşbu karar Meclisçe aynen kabul edilmedi. Yalnız ailelerle eşyayı zaide şimdiden nakil olunacaktır. Meclis ve Hükümet yeni karar ittihaz edilmeye kadar Ankara'da ifa vazifeye devam edecektir. 22 Temmuz 337

M. Kemal

Ek 2: Bir kısmı Kayseri'ye nakledilen SSCB Elçiliği memur ve çalışanlarına yardımcı olunmasına dair belge (31.07.1921).



Ek 3: “Türkler Başkentini Taşıyor.” *The New York Times*, 27 Temmuz 1921

**KEMALIST LOSSES
75% OF THE ARMY**

Greeks Make This Assertion,
Also Announcing Splitting
of Turkish Forces.

TURKS SHIFT THEIR CAPITAL

Government and National Assembly
Removed to Sivas on Account
of the Greek Advance.

LONDON, July 26.—The Turkish Nationalist Government, owing to the successful Greek advances in Asia Minor, has been obliged to transfer the seat of its Government and the Turkish Nationalist Assembly to Sivas, according to Constantinople dispatches to the Exchange Telegraph Company.

ATHENS, July 26.—An announcement by the Greek official agency late yesterday said the Turks' losses in killed, wounded, prisoners and missing amounted to 75 per cent. of their entire fighting strength in Asia Minor.

The statement says that the Greeks have driven such a wedge into the Turkish Nationalist lines that the Kemalist forces at Angora, the capital, on the northern branch of the Bagdad railway, have been cut off from those at Konieh, on the main line of the railway, 150 miles to the south.